

Semantika (med)vrstniškega nasilja

Bojan Dekleva¹

Vzporedno z miselnim in pojmovnim odkrivanjem novega pojava – vrstniškega zlorabljanja – raste potreba po razumevanju jezikovnih poimenovanj tega pojava ter po razvoju ustrezne metodologije za medkulturno raziskovanje tega pojava. Članek prinaša rezultate slovenskega dela medkulturne raziskave, katere namen je bil raziskati semantično strukturo izrazov, ki jih uporabljajo otroci v starosti od 8 in 14 let za poimenovanje tega pojava. Raziskava ugotavlja, da je: A. najustrežnejši posamičen izraz za poimenovanje pojava v vprašalnikih izraz »trpinčenje«; B. da so raziskovani učenci 2. in 8. razreda osnovne šole razvrščali različne oblike zlorabljanja glede na dve latentni dimenziji, od katerih je ena ločila težje in lažje oblike zlorabljanja, druga pa neposredne/fizične of posrednih/socialnih; C. da se vsi uporabljeni in raziskovani izrazi v večji meri nanašajo na fizične oblike zlorabljanja in v manjši meri na besedne/socialne.

Ključne besede: vrstniško nasilje, vrstniško zlorabljanje, semantična analiza, medkulturna raziskava.

UDK: 316.647.2/3-053.6:801.31

1. Uvod: opredelitev in poimenovanje pojava

V 90. letih prejšnjega stoletja smo začeli tudi v Sloveniji raziskovati pojav nasilja med otroki in mladostniki. Tako smo le za nekaj let zaostali za prvimi evropskimi državami, kjer se je tovrstno raziskovanje začelo v glavnem konec 80. let ter v prvi polovici 90. let.

Začetek raziskovanja in sploh prepoznavanja pojava je spremljal podoben proces kolektivnega in strokovnega pojmovno-jezikovnega ozaveščanja kot nekaj let prej prepoznavanje pojavov zlorabe in trpinčenja otrok, trpinčenja žensk ter spolne zlorab otrok. Za vse te pojave je bilo značilno, da pred nekim, razmeroma kratkim časom, še niso imeli prostora v našem strokovnem besednjaku, da jih nismo bili sposobni poimenovati in nanje pravzaprav nismo bili sposobni misliti. Širše strokovno polje so v vseh teh primerih obladovale neke temeljne predpostavke, ki niso dopuščale »misliti pojava« na nov način oziroma ga »pojmiti«. V primeru spolnega zlorabljanja otrok (ki se dogaja v veliki meri znotraj družinskega kroga) je bila to predpostavka harmoničnosti družine in brez-pogojne dobronamernosti in pozitivnosti starševske ljubezni.

Spomnim se, kako so se v zgodnjih 90. letih odzivali slovenski strokovnjaki na prvih delavnicah in seminarjih o pojavu, ki smo mu takrat rekli nasilje med mladino. Njihov najpogostejši odziv je bil čudenje nad tem, da se to dogaja, in spraševanje, kje se to pravzaprav dogaja. Strokovni delavci iz manj urbaniziranih krajev Slovenije so večkrat rekli, da se »to« morda dogaja v večjih mestih ali v Ljubljani, ali pa so rekli, da verjamejo, da se »to« pojavlja v Londonu ali v Ameriki. Le razmeroma malo pa jih je najprej vprašalo, kaj naj bi ta pojav obsegal. Tudi ko sem odgovarjal, da gre lahko za pretepanje, mučenje, besedno zmerjanje ali kazanje zaničevanja, so mnogi menili, da takih pojavov pri njih ni. Na moja nadaljnja,

bolj neposredna vprašanja, npr. ali se pri njih ne dogaja, da nekega učenca drugi učenci pretepejo, so praviloma odgovarjali, da se to seveda dogaja (pri čemer so nekateri še dodali, da se je to vedno dogajalo, da so pač nekateri učenci taki, da povzročajo disciplinske probleme in da je to čisto »normalno«), vendar da to pri njih ne štejejo kot »poseben pojav«. Pri pogovorih o tem, kaj naj bi ta pojav sploh obsegal, in ko smo se lotevali čisto konkretnih vedenj otrok, npr. zmerjanja ali tega, da pri izbiri članov tekmujočih športnih ekip vedno isti otroci ostajajo neizbrani ali pa jih kapetani ekip nejevoljno izberejo kot zadnje oz. bolj kot breme za ekipo, so nekateri delavci menili, da je to čisto razumljivo, logično in normalno, ter se čudili, zakaj naj bi take pojave problematizirali ali jih vključili v »ta« novi pojem.

Vse te anekdote kažejo na to, da je (tudi) pri nas (tako kot v drugih državah) tekel proces oblikovanja nove občutljivosti in novega poimenovanja oz. novega pojmovanja pojavov, ki so se pojavljali že prej (verjetno že »od nekdaj«). Te pojave smo se morali naučiti na novo razumeti, na novo premisliti, na novo poimenovati in jih na nove načine povezovati s svojimi predstavami o tem, kaj naj kot strokovnjaki problematiziramo, za kaj naj si prizadevamo in kaj naj delamo.

V 90. letih se je zaznava »teh« pojavov spremenila na več načinov, od katerih enega dobro opisuje izraz »remoralizacija«. Gre za to, da pojave, ki smo jih včasih imeli za normalne (in sprejemljive) do te mere, da jih sploh nismo opazili, oz. da jih nismo posebej poimenovali in jih ne imeli za posebne »pojave«, danes včasih razumemo najprej kot nesprejemljive in slabe pojave, ki jih je treba obsoditi, ter razvili do njih tak odnos, ki postavlja na prvo mesto izražanje nesprejemanja (ali obsojanja in posledične dejavnosti kaznovanja). Taka zaznava je seveda mnogo pogostejša pri laični javnosti in v zvezi z bolj ekstremnih primeri kot pa pri strokovni javnosti in v zvezi z manj ekstremnimi primeri. Pomembno je to, da zaradi tovrstne »remoralizacije« pogosto ne moremo uvideti in razumeti »normalnosti« teh pojavov, to je dejstva, da so taki pojavi takorekoč v vseh družbah in manjših socialnih sistemih (ko-

¹ Bojan Dekleva, dr. psih., izredni prof., Pedagoška fakulteta v Ljubljani, Kardeljeva ploščad 16, 1000 Ljubljana.

lektivih, malih skupinah, družinah, itd.) običajen in razmerno vsakdanji element odnosov med ljudmi.

Kaj so torej »ti« pojavi, če sem zgoraj hkrati (vsaj implicitno) trdil, da so potrebni posebne pozornosti (npr. tega, da jih zagledamo kot posebne nezaželene »pojave«), hkrati pa nakazal, da ne bi smeli spregledati njihove »normalnosti«? Ali je »te« pojave mogoče izčrpno definirati in opredeliti, morda na taksativen (z naštevanjem) in objektivni (npr. z opisom tega, kakšne gibe in dejanja mora nekdo narediti, da se bo temu lahko reklo »to«) način?

Ko smo začeli širiti razmislek o različnih nezaželenih vedenjih, smo ob poskusu »objektivnega« določanja pojava hitro naleteli na več vrst zagat. Ena je ta, da za opredelitev nasilja ni vedno ključno to, kaj kdo komu dela, temveč bolj to, kakšne posledice ima to vedenje za drugega (žrtev), in ali se drugi lahko takemu revnanju uspešno upre. Pretepanje ni vrstniško nasilje, če obe stranki v njem sodelujeta prostovoljno (pa bodisi »za hec« ali v okviru vzajemno sprejetih pravil ohranjanja »časti«), če za nobenega od njiju to pretapanje nima hudih nezaželenih posledic (npr. strahu) in če se ima vsaka stranka možnost iz takega odnosa umakniti oziroma se ga uspešno ubraniti. Druga vrsta zagate je, da neko vedenje, če se dogaja npr. med učiteljem in učencem ali med staršem in otrokom, ne ocenjujemo z istim vatlom, kot ga ocenjujemo, če se dogaja med dvema vrstnikoma ali npr. med starejšim in mlajšim učencem. Tretja zagata je v tem, da enaka vedenja skozi čas (npr. v razmaku desetih let) ocenjujemo različno. Vse tri vrste omenjenih zagat (in še druge) nas vodijo k zaključku, da je nasilje nasploh, posebej tudi medvrstniško nasilje, zelo relatiiven, diskurziven, situacijski pojav, ki ga ni mogoče opredeliti objektivno in brezčasovno, temveč vedno s sklicevanjem na določene (trenutne) okvire, veljavna pravila, dogovore, raven občutljivosti ter z upoštevanjem subjektivnih doživljanj (npr. nasilja ni, če žrtev tako ali drugače ne trpi).

Različne opredelitve tega pojava se razlikujejo glede na stopnjo upoštevanja zgornjega razmišljanja. Tisti, ki vidijo nasilje kot objektivni pojav, raje govorijo o nasilnosti kot osebnostni značilnosti posameznikov in stabilnosti nasilja, tisti, ki pa bolj vidijo diskurzivnost nasilja, raje govorijo o nasilju kot o vedenju, ki je v nasprotju s sprejetimi pravili in pričakovanji in ga vidijo kot bolj interakcijski in sistemski pojav, ki ga ni mogoče razložiti predvsem s sklicevanjem na značilnosti posameznikov. Prvi čutijo manj potrebe po opredelitvi nasilja, saj domnevajo, da je objektivno in samo po sebi razumljivo, drugi pa namenljajo temu vprašanju več prostora, saj menijo, da so neka vedenja lahko videti (ali pa ne) kot nasilje le, če se dogajajo v ustreznih socialnih okoliščinah. Poglejmo tri opredelitve pojava »bullying«:

- Olweus pravi, da gre za tak pojav, »kadar eden ali več učencev (oz. vrstnikov) dalj časa ali večkrat izvajajo negativne akcije proti drugemu učencu«²;

- Besagova³ pravi, da so za pojav značilne štiri lastnosti:
  1. da gre lahko za besedno, telesno ali psihološko nasilje;
  2. da gre za oblike socialno sprejemljivega vedenja, kot na primer v socialnih okoljih, ki razvijajo zelo tekmovalne pristope k šolskemu, športnemu ali socialnemu uspehu, pri čemer to povzroča nekaterim neprijetnosti in občutke manjvrednosti;
  3. da gre nujno za ponavljajoča se dejanja, ki povzročajo dolgotrajnejše neprijetnosti (trpljenje) in strah (pred nadaljnjimi napadi); ter
  4. da gre za prevlado močnega nad šibkim v različnih okoliščinah.
- Maines in Robinson⁴ uporabljata izraz takrat, »kadar se posameznik ali skupina – zaradi svojih potreb po vzne-mirjenju, doseganju statusa, pridobivanju materialnih dobrin ali uresničevanju posebnih teženj skupine – obnaša na tak način, ki ne spoštuje ali onemogoča uresničevanja potreb in/ali pravic drugih oseb, ki jih tako vedenje prizadeva«.

Različnost pojava ter različnosti načinov, na katere pojav dojememo, se odraža v našem jeziku in pojmi, ki jih uporabljamo. Slovenski jezik ima, tako kot vsi drugi jeziki, veliko izrazov za opisovanje nečesa neprijetnega, kar lahko nekdo povzroča nekomu drugemu. Mnogi izrazi so pretežno sinonimni, hkrati pa mnogi izražajo razmeroma fine denotativne in konotativne razlike, ki jih je včasih težko opredeliti slovarsko oz. nedvoumno (to je, mimo jezikovnega in socialnega konteksta).

Ob začetku slovenskega raziskovanja tega pojava smo se srečali s precej nepremagljivo oviro pri slovenjenju izrazov, ki jih za poimenovanje tega pojava uporabljajo angleško govoreči in skandinavski narodi. Na teh dveh jezikovnih področjih se je namreč raziskovanje pojava začelo in od tam so drugi raziskovalci črpali prve terminološke rešitve. V angleščini uporabljajo samostalnik »bullying«, v skandinavskih državah pa izraz »mobbing« (ki tudi v angleščini pomeni nekaj podobnega). »Bullying« označuje pretežno situacijo, ko nek posameznik drugemu »to« počne, »mobbing« pa situacijo, kadar »to« dela posamezniku skupina⁵.

Dve slovarski opredelitvi pravita, da je »bullying«:

- »overbearing insolence, personal intimidation, petty tyranny. Often used with reference to school life«⁶ ali v slovenskem prevodu »objestna nesramnost, osebno nadlegovanje, drobna tiranija. Izraz se pogosto uporablja v zvezi s šolskim življenjem«, ter

³ Besag, 1989.

⁴ Maines in Robinson, 1991.

⁵ Po Lane, 1989.

⁶ The Oxford English Dictionary, 1989.

² Olweus, 1993.

– »To hurt, frighten, or tyrannise over those who are smaller or weaker«⁷, ali slovensko, »raniti, (pre)strašiti ali tiranizirati tiste, ki so manjši in šibkejši«.

V skoraj vseh drugih jezikih (razen v angleščini in nekaterih skandinavskih jezikih) ni ustreznega **enega** izraza, ki bi pomenil isto ali podobno kot angleški »bullying«. Problem je predvsem v tem, da »bullying« obsega telesno nasilje, grožnje, verbalno nasilje (»zafrkavanje«) ter socialno (in socializirano; skupinsko) nefizično nasilje (npr. ignoriranje in izolacijo). V večini drugih jezikov je mogoče tak sklop vedenja opisati le z več izrazi. To jezikovno zagato so opazili povsod, kjer so začeli pojav raziskovati, še posebej pa je problem postal očiten, ko so začeli izvajati prve medkulturne empirične študije, ki bi seveda morale uporabljati sinonimne izraze in čim bolj podobne (primerljive) raziskovalne instrumente (npr. vprašalnike).

Tabela 1 kaže, kakšne izraze so raziskovalci našli v različnih jezikih kot ustrezne za opisovanje pojava medvrstniškega nasilja.⁸ V drugi koloni tabele 1 so navedeni izrazi, ki so jih raziskovalci iz različnih jezikovnih območij predlagali kot primerne, v tretji koloni pa so izrazi, ki so jih kot primerne za opisovanje izbranih vedenj uporabljali otroci. Vidimo lahko, da obojni izrazi v različnih jezikih niso nujno isti. Verjetno se izrazi razlikujejo tudi zato, ker je v anketah in drugih raziskovalnih instrumentih potrebno uporabljati izraze, ki so bolj knjižni, medtem ko otroci dejansko uporabljajo tudi neknjižne izraze (v slovensščini uporabljamo za to tudi izraza »zafrkavanje« in »zajebavanje«).

Tabela 1: Izrazi, ki naj bi v različnih jezikih ustrezno opisovali pojav medvrstniškega nasilja.

Jezik:	Predvideni izrazi (ki so jih predlagali raziskovalci):	Empirično dobljeni izrazi (ki so jih uporabljali otroci):
Angleščina	Bully Intimidate Tyrannise Abuse Victimise Terrorise Persecute Oppress Browbeat Harass	Bullying Intimidation Harrassment Teasing Tormenting Picking on
Grščina	Pallikaros Trampoikos Tramocrat kaponi	Kano to magha Miono Taaleporo

Jezik:	Predvideni izrazi (ki so jih predlagali raziskovalci):	Empirično dobljeni izrazi (ki so jih uporabljali otroci):
Italjanščina	Fare il prepotente Fae il bullo Intimidere Minacciare Attacabrighe Prepotenta	Prepotenza Aggressivita Violenza Approfitarse Cattiveria Scorretto
Japonščina	Ijime Sainamu Karakau Naburu Ibiru siitaageru	Ni podatkov
Kitajščina	Ni podatkov	Lingru Qifu Qiling Qiru Qiwu Qiya Wuru
Nemščina	Einshuchten Tyransieren Gemein sein	Sekkieren Aergern Angefrenen
Nizozemščina	Treieren Pesten Intimideren Dondern Negeren Ringoloren Kocioneren Door bedrieging dwingen iets te doen Verwijten	Ni podatkov
Norveščina	Mobbing Plaging Forulempning	Mobbing Plaging Erting Krangling
Portugalščina	Violencia Intimidacao Prepotencia Vandalismo	Violencia Abuso Armar-se Insulto Provocaco Rejecicao

Japonski izrazi so za analizo zanimivi zato, ker se pišejo s pismenkami, katerih prvoten pomen je včasih zelo zgovoren (Smith, 1998):

– Samostalnik »ijime« se v japonski pisavi piše z dvema znamenkami, od katerih prva pomeni duševno trpeti, včasih zaradi fizičnih razlogov, vendar pretežno posrednih (npr. nekdo nekoga prisili, da dela nekaj, kar ga boli, ne pa da mu

⁷ Webster's New World Dictionary, 1991.

⁸ Smith, 1996; Smith in sodelavci, 1999.

sam povzroči bolečino). Druga znamenka označuje fizično trpeti bolečino ali jo povzročati drugemu.

- Glagol »sainamu« označuje trpljenje v pasivni obliki v smislu bolj abstraktnih stvari, npr. v zvezi z lakoto, obžalovanjem, občutki krivde, itd.
- »Karakau« pomeni dražiti koga v zvezi s kako njegovo značilnostjo.
- »Naburu« dobesedno (glede na položaj posameznih znamenk) pomeni žensko, ki je med dvema moškima, pomeni pa trpinčenje, v katerem izvajalec uživa.
- »Iburu« se nanaša na duševne bolečine, povzročene z bolj ali manj stalnim govorjenjem, vedenjem ali izražanjem določenega stališča.
- »Siitageru« označuje človeka z višjim statusom, ki zatira ali preganja človeka ali ljudi, ki so nemočni ali na nižjem položaju, ali pa tudi mučenje živali.

Podobno množstvo izrazov za označevanje kateregakoli (kompleksnega) pojava srečujemo v vsakem jeziku, tudi v slovenščini. Problem medkulturne primerljivosti raziskovalnih rezultatov izhaja iz tega, da psihološke raziskave zelo pogosto uporabljajo ankete in vprašalnike, kjer naj bi bili pojmi opredeljeni enoznačno in najraje z eno besedo. Za razliko od angleščine večina drugih jezikov ne pozna enega izraza, ki bi obsegal tako široko paleto vedenj kot jih angleški izraz »bullying«. Praktično gledano, imamo v večini drugih jezikov težavo predvsem s poimenovanjem nefizičnega, posrednega, socialnega nasilja oz. zlorabljanja. Izraz nasilje namreč v pogovorni slovenščini praviloma ne zajema posrednega in besednega »nasilja«, medtem ko se izraz zlorabljanje, ki bi bil logično in tehnično najustrežnejši, v pogovornem jeziku (in še posebej ne v pogovornem jeziku otrok) skorajda ne uporablja.

2. Namen raziskovanja

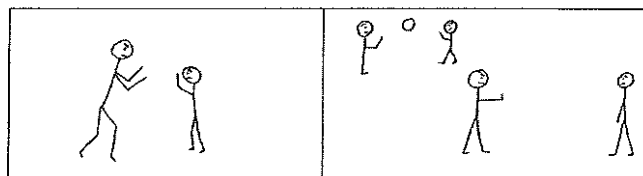
- Namen medkulturne raziskave o Definiciji »bullyinga«, ki je potekal pod vodstvom K. Smitha v 14 državah več celin⁹, je bil:
1. izdelati neverbalni pripomoček za medkulturno raziskovanje pojava, ki ga v angleščini označuje »bullying«,
  2. v različnih jezikih poiskati tiste izraze, ki bi se v vsakodnevem jeziku nanašali na ta pojav,
  3. raziskati strukturo oz. odkriti dimenzije pojava, kakor je zastopan v vsaki kulturi,
  4. empirično preveriti odnose med izrazi, ki jih vsak posamezni jezik uporablja za označevanje tega pojava, ter
  5. kot končni cilj – poiskati najustrežnejše izraze, ki naj bi se v posameznem jeziku uporabljali v primerjalnih in primerljivih instrumentih.

V tem članku poročam predvsem o rezultatih, ki so bili dobljeni v slovenskem delu raziskovanja (zgoraj omenjene točke 2-5).

⁹ Več o raziskavi in njenih rezultatih glej v Smith in sodelavci, 1999.

3. Raziskovalne metode in instrumenti, vzorec, zbiranje podatkov in njihova analiza

Osnovni instrument raziskovanja je bilo 25 kartonastih predlog. Na vsaki od njih je bila shematsko narisana situacija, ki je predstavljala dve osebi ali več oseb in neko dogajanje med njimi, pod risbo pa je bilo dejanje opisano z nekaj besedami. Dvojnost sporočila (z risbo in besedami) omogoča, da se instrument uporablja tudi pri otrocih, ki še niso dobro pisarni oz. večji branja. Instrument je razvit v dveh oblikah: eni za fante in drugi za dekleta. Obe obliki se razlikujeta samo v uporabljenih osebnih imenih, in sicer so v obliki za dekleta pretežno ženska imena, v obliki za fante pa pretežno moška. Dva primera teh predlog kaže slika 1, tabela 2 pa navaja vseh 25 uporabljenih stavkov.

Slika 1: Primer dveh eksperimentalnih predlog (št. 3 - Nejc začne tepsti Bojana, ki je od njega manjši, ter št. 19 - Borut danes ne pusti, da bi se Jure igral.).

Petindvajset risb in opisov obsega različne variacije nasilja med vrstniki. Večina opisov situacij se nanaša na fizične oblike, nekaj manj na besedne, posredne in socialne (izolacija) oblike vrstniškega zlorabljanja. Manjše število (»kontrolnih«) risb pa prikazuje situacije in vedenje, ki naj bi ne sestavljali neželene pojava »bullyinga«. To sta dve obliki prosocialnega vedenja (postavki št. 10 in 18), ena oblika škode, ki nastane naključno (št. 8) ter ena oblika vedenja, kjer ni videti žrtve oziroma tistega, ki je prizadet (št. 18). Dodatna dva opisa in risbi (št. 1 in 4) se nanašajo na vedenji, ki sta sicer agresivni, vendar ne pomenita »bullying-a« ali zlorabljanja, ker gre bodisi za situacijo, kjer sta oba udeležena otroka videti enako močna (ali vsaj ni videti, da bi šlo za asimetričen odnos), bodisi gre za samoobrambno vedenje (»nasilnež« ni »prvi začel«). Večina opisov prikazuje individualno nasilje, manjše število pa skupinsko. Nekaj risb je izdelanih v vzporednih inačicah, tako da se nanašajo vedno le na enega od obeh spolov, npr.: »Dekleta ne pustijo Marka, da bi se igral z njimi, zato ker je fant« in »Fantje ne pustijo Jani, da bi se igrala z njimi, zato ker je dekle«. Petnajsta predloga govori o tem, da nekdo govori drugemu nekaj grdega o njegovi/njeni spolni usmerjenosti. To predlogo smo uporabili samo v 8. razredu (v primerjalni medkulturni študiji pa samo v nekaterih državah).

Petindvajset vedenj je v tabeli 2 razvrščenih v šest skupin vedenj. Te skupine in način razvrstitve vedenj vanje so predstavljali skupno pojmovno/metodološko izhodišče v omenjenem medkulturnem raziskovanju.

Postopek zbiranja podatkov je bil dvofazen. V prvi fazi smo na izbrani osnovni šoli naključno izbrali po dve skupini petih otrok iz 2. razreda in po dve skupini iz 8. razreda. Vse skupine

so bile spolno mešane. Raziskovalka¹⁰ se je pogovarjala z vsako skupino posebej. Učencem in učenkam je pokazala več risb iz serije 25 predlog in jih spodbudila k pogovoru o tem, kaj se v narisanih situacijah dogaja. Nato jih je spraševala o tem, kako bi lahko poimenovali ta dogajanja, oz. bila pozorna na to, s katerimi besedami so opisovali situacije.

Na podlagi pogovorov v teh štirih fokusnih skupinah sta bila izdelana seznama izrazov, s katerimi so otroci opisovali dogajanja. Iz teh dveh seznamov (enega za 2. razred in enega za 8. razred) sem nato izbral manjše število izrazov (v 2. razredu dva

in v 8. šest) za nadaljnje zbiranje podatkov. Izbral sem tiste, ki so jih otroci (pogosteje) uporabljali, ki so logično-jezikovno ustrezali in ki so jih uporabljali v Sloveniji tudi strokovnjaki oz. javnost. To so bili eksperimentalni/e izrazi/besede.

V drugi fazi zbiranja podatkov smo naključno izbrali po 20 otrok vsakega spola v 2. in 8. razredu (skupaj torej 80 otrok). Nadaljnji postopek s temi otroki je potekal individualno. Pred vsakega od njih je raziskovalka postavila dve škatlici, na katerih je pisalo (na eni) »je XXX« in (na drugi) »ni XXX« (pri čemer je bil »XXX« vsakič eden izmed eksperimentalnih izra-

Tabela 2: Petindvajset uporabljenih opisov vedenj (moška oblika opisov!) ter njihova logična/teoretična razvrstitev.

Št.	Vrsta vedenja:	PV	FA	FZ	VPZ	SZ	I/S
	Besedni opis pod risbo:						
1.	David in Tone se ne marata in se začneta tepsti.		X				I
2.	Ivo začne tepsti Egona.			X			I
3.	Nejc začne tepsti Bojana, ki je od njega manjši.			X			I
4.	Andraž začne tepsti Stankota, ker mu je ta reknel, da je neumen.		X				I
5.	Lado začne med vsakim odmorom tepsti Ceneta.			X			I
6.	Franci reče Karlu, da ga bo udaril, če mu ne da denarja.			X			I
7.	Miha in njegovi prijatelji začnejo tepsti Janeza.			X			S
8.	Domen si izposodi od Pavla ravnilo in ga ponesreči polomi.	X					I
9.	Rudi vzame Petrovo ravnilo in ga zlomi.				X		I
10.	Iztok je pozabil svoj svinčnik in mu zato Marko posodi svojega.	X					I
11.	Dani govori grde stvari Gregorju.				X		I
12.	Jože govori grde stvari Eriku vsak teden.				X		I
13.	Niko govori Sebastjanu grde stvari o tem, odkod so prišli njegovi starši.				X		I
14.	Vid ima poškodovano nogo in mora hoditi z berglo, pa mu Martin govori grde stvari o tem.				X		I
15.	Edi govori grde stvari Blažu o njegovi spolni usmerjenosti.				(X)		I
16.	Tine se norčuje iz Primoževih las in oba se smejita.	X					I
17.	Janko se norčuje iz Štefanovih las. Štefan je razburjen.				X		I
18.	Tomaž vpraša, če bi se Emil rad igral.	X					I
19.	Borut danes ne pusti, da bi se Jure igral.					X	I
20.	Lojze nikoli ne pusti, da bi se Sašo igral.					X	I
21.	Filip in njegovi prijatelji ne pustijo, da bi se Dušan igral z njimi.					X	S
22.	Dekleta ne pustijo, da bi Janko z njimi skakal čez kolebnico, zato ker je fant.					X	S
23.	Fantje ne pustijo, da bi se Lucija igrala z njimi nogomet, zato ker je deklica.					X	S
24.	Matej reče vsem, naj ne govorijo z Markom.				X		I
25.	Bine pripoveduje vsem grde stvari o Andreju.				X		I

Legenda:

PV - Prosocialno oz. neagresivno vedenje
 FA - Fizična agresija
 FZ - Fizično zlorabljanje
 VPZ - Verbalno in/ali posredno zlorabljanje
 SZ - Socialno zlorabljanje
 I/S - Individualno ali skupinsko vedenje?

¹⁰ Zbiranje podatkov je opravila Barbara Purkart na OŠ Novo Polje. Šoli in Barbari Purkart se iskreno zahvaljujem za sodelovanje in pomoč.

zov). Nato je raziskovalka pokazala otroku zapored (eno za drugo) 25 predlog z risbami in besedilom in ga/jo prosila, naj vsako predlogo položi v eno ali drugo škalicico, pač glede na to, ali misli, da ta situacija in vedenje je ali pa ni »XXX« (npr. nasilje). Nato se je postopek ponovil z naslednjim eksperimentalnim izrazom. Vsak otrok v 2. razredu je tako obdelal dve seriji slik (po 25), vsak v 8. pa šest serij. Zaporedje eksperimentalnih izrazov smo sistematično menjavali, tako da smo večkrat uporabili vse možne kombinacije dveh oz. šestih izrazov.

Zbrane rezultate smo obdelali na več načinov. Izračunali smo frekvenčne distribucije ter ugotavljali, kateri eksperimentalni izrazi – po mnenju otrok – bolje ustrezajo katerim risbam (oz. vrstam risb in na njih narisanih dejanj in situacij). Podatke smo nato multidimenzionalno skalirali in tako preverjali notranjo strukturo dojemanj otrok oz. semantične odnose med izbranimi izrazi. Za spoznavanje latentnih načel kategorizacij vedenj sem uporabil hierarhično cluster analizo. V tem članku prikazujem samo rezultate 8. razreda.

4. Rezultati

4.1 Izbor izrazov, ki opisujejo medvrstniško nasilje

Tabela 3 kaže rezultate prve faze zbiranja podatkov. Tabela kaže, da so učenci 2. razreda našli 9 različnih izrazov za opis

vedenja na slikah, učenci 8. razreda pa 39 različnih izrazov. Pri tem tabela ne kaže pogostosti uporabe različnih izrazov, temveč samo to, katere izraze so otroci sploh uporabili. Uporabljene izraze sem glede na njihovo vsebino in sporočanje sproti razdelil na tri vrste. Prve vrste izrazi (ti so uvrščeni v četrto kolono tabele 3) so tisti, ki opisujejo, kaj posameznik dela oz. kako se obnaša. Druga vrsta izrazov se domnevno nanaša na oceno posameznikove motivacije, torej opisujejo bolj to, kaj posameznik hoče, kot pa to, kaj počne. Tretja vrsta izrazov predstavlja predvsem opis posameznikove osebnosti (oz. osebnostnih lastnosti).

Učenci so navedli skupaj 44 različnih izrazov (samostalnikov). Večina teh izrazov je takšnih, ki bi jih v naši kulturi lahko označili za moralno negativno nasičene, nekaj pa je tudi bolj nevtralnih (npr. nagovarjanje ali prigovarjanje). Med izrazi jih je večina takih, ki opisujejo neko vedenje oz. ravnanje (npr. tepež), nekaj je takih, ki bolj govorijo o motivaciji tistega, ki se tako vede (npr. pozornost iskati), še drugačni pa so tisti, ki navajajo različne (moralno negativne) osebnostne značilnosti (npr. brezobzirnost). Eni izrazi so takšni, da se pretežno nanašajo na (subjektivne) posledice vedenja (npr. žaljenje), le redki pa nakazujejo sklicevanje na neke širše normativne okvire (npr. krivičnost ali zlorabljanje).

Tabela 3: Izrazi, ki so jih predlagali učenci 2. in 8. razreda OŠ kot primerne za opis vsebine risb medvrstniškega nasilja.

Predlagani izraz:	Razred:		Vrsta/način reference – sklic na:		
	2.	8.	Vedenje	Motivacijo	Osebnost
Bezobzirnost		X			X
»Delati se« frajerja		X	X	X	
»Delati se« glavnega		X	X	X	
»Delati se« močnejšega		X	X	X	
Fehtanje	X		X		
Grožnje		X	X		
Hinavščina		X			X
Hudobnost	X				X
Hujskanje		X	X		
Iskati oblast		X		X	
Izkoriščanje		X	X		
Izločanje		X	X		
Izsiljevanje	X	X	X		
Krivičnost		X			X
Ljubosumje		X		X	X
Nadlegovanje		X	X		
Nagajanje	X	X	X		
Nagovarjanje		X	X		
Nasilnost		X	X		X
Nesprejemanje	X		X		

Predlagani izraz:	Razred:		Vrsta/način reference – sklic na:		
	2.	8.	Vedenje	Motivacijo	Osebnost
Ne imeti občutka za druge		X			X
Norčevanje		X	X		
Oblastnost		X			X
Obrekovanje		X	X		
Opravljanje	X	X	X		
Posmehovanje		X	X		
Pozornost iskati		X		X	
Prepiranje	X		X		
Pretepanje		X	X		
Prevladovanje		X		X	
Prigovarjanje		X	X		
Samozadostnost		X			X
Sovražnost		X			X
Tepež		X	X		
Tožarjenje	X		X		
Zafrkavanje		X	X		
Zahrbtnost		X			X
Zajebavanje		X	X		
Zanemarjanje		X	X		
Zapostavljanje		X	X		
Zavračanje		X	X		
Zlorabljanje		X	X		
Zmerjanje		X	X		
Žaljenje	X	X	X		
Skupaj različnih izrazov:	9	39			

Zanimivo je, da učenci sami niso navedli dveh izrazov, ki smo jih doslej uporabljali v slovenskih raziskavah kot ključne oz. najbolj ustrezne izraze za angleški »bullying«, namreč »ustrahovanje« in »trpinčenje«.

Za nadaljnje raziskovanje sem izbral manjše število izrazov. V 2. razredu sem izbral le dva (zaradi manjšega obsega pozornosti oz. koncentracije otrok te starosti ter tudi zaradi njihovega ožjega besednega zaklada). Pri tem sem izhajal iz njihovih izjav pa tudi logičnih in jezikovnih meril. Izbral sem izraza »nadlegovanje« in »nasilništvo«. V 8. razredu sem izbral šest izrazov, in sicer štiri, ki so jih učenci sami uporabili (nadlegovanje, zavračanje, zlorabljanje in nasilništvo), ter dodatna dva, ki smo jih doslej uporabljali v slovenskih raziskavah (ustrahovanje¹¹ in trpinčenje¹²).

4.2 Ustreznost izrazov za poimenovanje različnih oblik medvrstniškega nasilja

Tabela 4 kaže, kolikšen delež otrok 8. razreda je menil, da je določen izraz ustrezen za poimenovanje posamezne od 25 slik. Tabela 5 pa kaže, kolikšen odstotek učencev in učenk 8. razreda je v povprečju posamezen izraz ocenil kot ustrezen za poimenovanje določenega tipa postavk/vedenja. Pri tem smo analizirali pet vrst/tipov vedenja (katerih postavke sodijo v katero vrsto je razvidno iz tabele 2): prosocialno oz. neagresivno vedenje; fizično agresijo, ki ne pomeni zlorabe; fizično zlorabljanje, besedno in/ali posredno zlorabljanje; ter socialno zlorabljanje.

Tabela 5 omogoča več zaključkov:

1. O veljavnosti instrumenta in postopka zbiranja podatkov govori dejstvo, da so otroci za prvo skupino vedenj (prosocialno oz. neagresivno vedenje) le v zanemarljivem odstotku menili, da bi ga bilo mogoče opredeliti z enim od šestih izrazov.

¹¹ Dekleva, 1996.

¹² Pušnik, 1996.

2. Za dejanja fizične zlorabe so se izkazali kot ustrezni vsi izbrani izrazi, najbolj pa »nasilništvo«, »trpinčenje« in »nadlegovanje«. Vsi ti (in tudi trije ostali) izrazi pa so bistveno manj primerni za označevanje dejanj verbalnega

Tabela 4: Odstotki učencev 8. razreda, ki so strinjali s tem, da posamezen izraz ustrezno opisuje določeno predlogo (risbo in stavek).

Predloga	Izbrani eksperimentalni izrazi:					
	trpinčenje	nadlegovanje	zavračanje	zlorabljanje	nasilnost	ustrahovanje
1.	50	43	43	30	85	33
2.	93	85	53	78	95	73
3.	95	88	45	88	95	75
4.	65	60	43	50	90	58
5.	95	93	55	80	95	78
6.	90	93	50	88	95	95
7.	93	88	68	75	98	75
8.	3	8	3	5	3	3
9.	63	75	50	68	70	55
10.	30	8	0	3	3	3
11.	73	70	58	48	38	33
12.	83	80	63	60	55	73
13.	85	85	68	63	50	55
14.	73	70	70	58	50	63
15.	70	78	68	75	50	55
16.	30	30	20	8	15	5
17.	43	50	48	53	30	38
18.	5	5	5	3	5	5
19.	58	53	88	40	28	30
20.	88	33	90	70	50	48
21.	75	50	95	53	40	40
22.	53	38	93	43	23	20
23.	50	38	93	38	25	18
24.	78	50	90	60	40	43
25.	85	58	83	68	48	33

Tabela 5: Odstotek učencev 8. razreda, ki so v povprečju ocenili posamezen izraz kot ustrezen za poimenovanje določenega tipa vedenja.

Tip vedenja: Izraz:	Prosocialno oz. neagresivno vedenje	Fizična agresija	Fizično zlorabljanje	Verbalno in/ali posredno zlorabljanje	Socialno zlorabljanje	Povprečno
Vključene stavke št.:	8,10,16,18	1,4	2,3,5, 6,7	9,11-15, 17,24,25	19-23	1-7,9,11-15, 17,19-25
Nadlegovanje	13	51	89	68	42	62
Nasilništvo	6	88	96	48	33	66
Trpinčenje	7	58	93	74	65	72
Ustrahovanje	4	45	79	50	31	51
Zavračanje	7	43	54	57	92	61
Zlorabljanje	4	40	84	61	49	58
Povprečno	7	54	82	60	52	62

in/ali posrednega zlorabljanja (kjer pa je izraz »trpinčenje« videti še vedno najbolj relevanten), še veliko manj pa za označevanje vedenj, ki pomenijo socialno zlorabljanje oz. izključevanje. Tu je videti kot odstopajoče najbolj ustrezen izraz »zavračanje«, medtem ko je od ostalih najbolj ustrezen spet »trpinčenje«.

3. Največ ujemanja med šestimi eksperimentalnimi izrazi in raziskovanimi vedenji smo našli (glej spodnjo vrstico tabele 5) pri fizičnem zlorabljanju, pri ostalih treh vrstah vedenj pa je bilo ujemanje bistveno manjše. Šest izrazov povprečno najmanj ustreza socialnemu zlorabljanju, ki je tudi najbolj posredno, najtežje opazno in večkrat predstavlja bolj nedelovanje kot pa posebno delovanje.

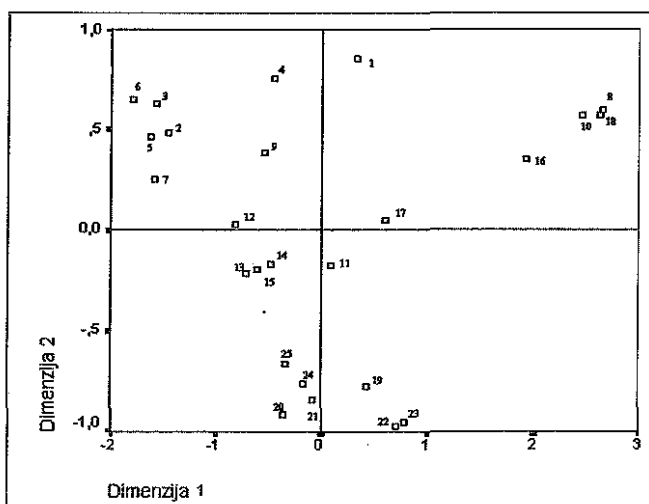
4. V celoti gledano je torej najbolj ustrezen izraz »trpinčenje«, ki najbolj »pokrije« predvsem oblike fizičnega zlorabljanja (93 %), malo manj dejanja besednega in posrednega zlorabljanja (75 %), najmanj pa dejanja socialnega izključevanja (65 %). Za označevanje slednjega bi bil najboljši izraz »zavračanje« (92 % ujemanje).

4.3 Dimenzije polja pomenske strukture, ki obsega 25 proučevanih ravnanj.

Pomensko strukturo 25 dejanj sem analiziral z multidimenzionalnim skaliranjem. Uporabil sem metodo računanja evklidskih razdalj (med pari dejanj glede na odstotke otrok, ki so posamezno dejanje ocenili, kot da ustreza vsakemu od šestih izrazov). Slika 2 kaže razvrstitev 25 dejanj v dvodimenzionalni rešitvi.

Slika 2 nakazuje dve dobro razločljivi razsežnosti (ki sta še bolj vidni, če sliko za kakih 30 stopinj obrnemo v smeri urne-

Slika 2: Rezultati multidimenzionalnega skaliranja 25 vedenj – dvodimenzionalna rešitev

ga kazalca). Ena je zlorabljanje, ki je na desni določena z dejanjema št. 8 in 18, ki dejansko pomenita prosocialno vedenje, na drugem ekstremu pa z vedenji št. 2., 6. in 7., ki pomenijo individualno in skupinsko neizzvano pretepanje ter izsiljevanja denarja z grožnjo fizičnega nasilja. Druga razsežnost je dimenzija od fizičnega/neposrednega do socialnega/posrednega, pri čemer se vedenja besednega zlorabljanja umeščajo na sredo med obema omenjenima vrstama zlorabljanja.

Slika 3 kaže rezultate hierarhične cluster analize. Drevesni graf kaže, da je v razumevanju otrok največja razlika med neagresivnim oz. prosocialnim vedenjem na eni strani (št. 8, 18, 10 in 16) ter med vsemi ostalimi vedenji na drugi. Ta vsa ostala vedenja pa sestavljajo dva clustra, ki se med seboj – sodeč po rezultatih multidimenzionalnega skaliranja – razlikujeta predvsem po teži dejanj oz. domnevnega obsojanja.

- Prvi cluster »težjih« dejanj zajema tri ožje skupine:
  - a) »upravičeno« agresijo in poškodovanje tuje stvari (št. 4 in 9),
  - b) pretežno norčevanje/zmerjanje »z določenim razlogom« (št. 12, 13, 14 in 15),
  - c) pretepanje in izsiljevanje (št. 2, 5, 3, 7 in 6).
- Drugi cluster »lažjih« dejanj zajema štiri podskupine:
  - a) pretežno medspolno utemeljeno nedovoljevanje igre (št. 19, 22 in 23),
  - b) trajno in kolektivno nedovoljevanje igre ter ščuvanje in opravljanje (št. 21, 24, 25 in 20),
  - c) manj hudo »zafrkavanje« (št. 11 in 17) ter
  - d) pretep med dvema, domnevno enakima nasprotnikoma (št. 1).

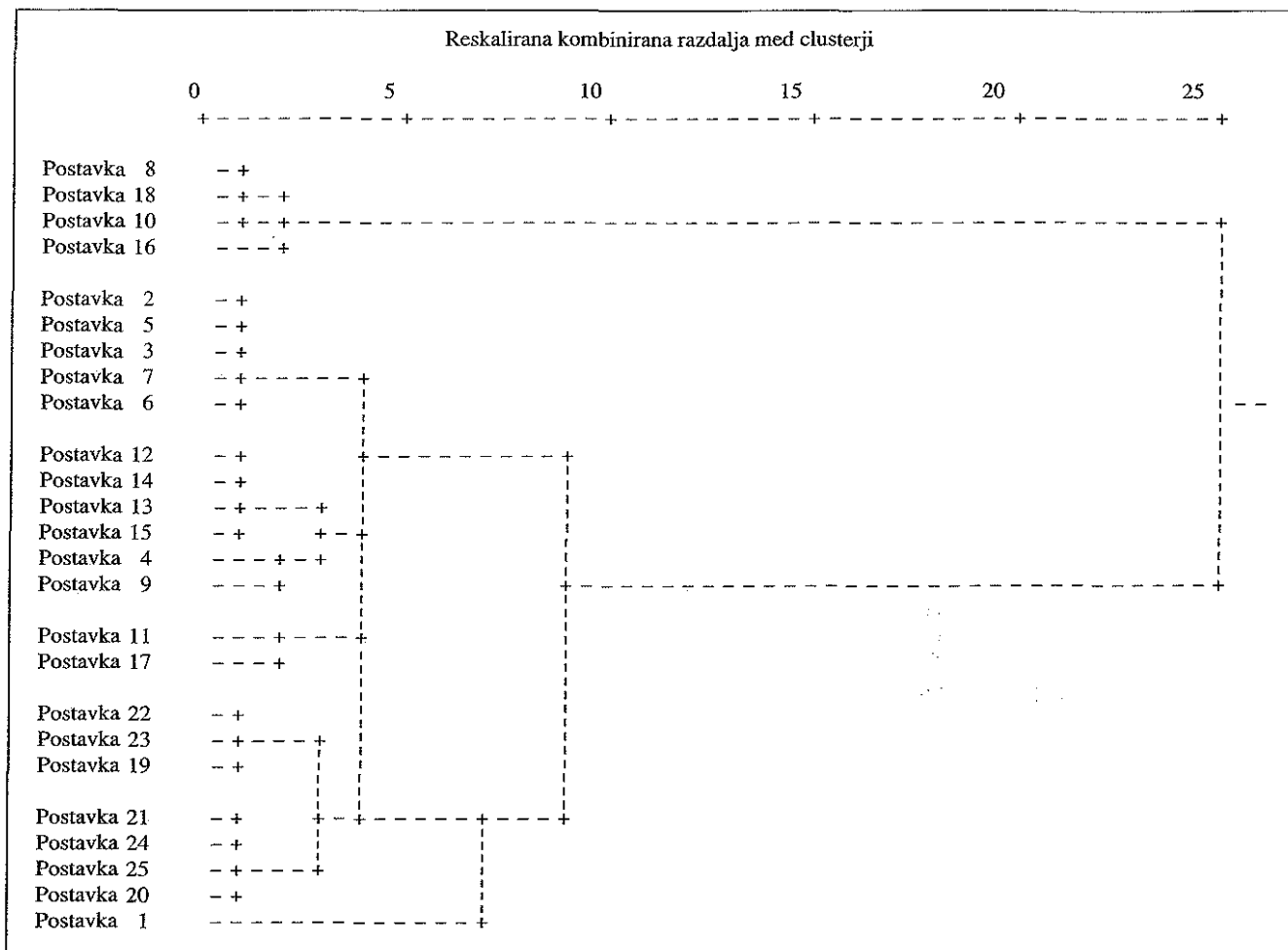
Rezultati obeh analiz (multidimenzionalnega skaliranja in hierarhične cluster analize) potrjujejo ustreznost delitve dejanj v pet skupin, kar smo razvili na temelju logičnih argumentov.

5. Zaključki

Raziskava je potrdila več pričakovanj. Pokazalo se je, da se število izrazov, ki jih za opisovanje preučevanega pojava vrstniškega zlorabljanja uporabljajo otroci dveh starostnih stopenj, močno razlikuje. Učenci 2. razreda so uporabili 9 različnih izrazov, učenci 8. razreda pa 39. Pri tem lahko opazimo velike kvalitativne razlike. Mlajši otroci so uporabili skoraj samo izraze (osem od devetih), ki opisujejo vedenje, le en izraz, ki se nanaša na osebnost, ter nobenega, ki bi kazal na motivacijo. V nasprotju s tem so starejši otroci uporabili v 25 % izraz, ki opisuje osebnost »storilca« ter v 18 % izraz, ki se nanaša na njegovo ali njeno motivacijo.

Več znakov je pokazalo na veljavnost naših rezultatov ter na upravičenost delitve vedenj na pet vrst. Pokazalo se je,

Slika 3: Rezultati hierarhične cluster analize (dendrogram z metodo povprečnih vezi (between groups) ter kvadriranih evklidskih razdalj).

kakor smo lahko tudi pričakovali, da imamo na voljo, oz. da otroci uporabljajo predvsem izraze, ki opozarjajo na najbolj očitne oblike fizičnega zlorabljanja, medtem ko so manj primerni za označevanje drugih oblik bolj posrednega, nefizičnega in socialnega nasilja. Ti rezultati kažejo, da so morda ali celo verjetno te oblike bolj posrednega nasilja tudi pojmovno manj »pokrite«, kar z drugimi besedami rečeno pomeni, da se jih manj zavedamo, da smo do njih manj opredeljeni oz. smo si manj na jasnem, kako jih razumeti in ocenjevati.

Najbolj konkretna ugotovitev raziskave je, da je izraz »trpinčenje« v primerjavi z ostalimi petimi izrazi v splošnem primernejši za označevanje preučevanih vedenj. Primernejši je tudi od izrazov »ustrahovanje« in »nasilništvo«, ki sta se že uporabljala v tovrstnih raziskavah pri nas. Manj pa je primeren za preučevanje oblik socialnega zlorabljanja, za katere se je pokazal kot najprimernejši izraz »zavračanje«.

Problematika »bullyinga« ali vrstniškega zlorabljanja je očitno tako kompleksna, da je v vprašalnikih, tako nacionalnih kot takšnih, ki naj bi bili mednarodno primerljivi, potrebno – poleg nekega osrednjega označevalnega izraza – preučevano vedenje opisati tudi z več stavki. Poleg tega je verjetno smotno v vprašalnikih posebej preučevati fizične/neposredne oblike zlorabljanja in posebej posredne/socialne oblike. Za ene in druge je dobro uporabiti posebne izraze in posebne opise.

Raziskava, katere rezultate prikazuje ta prispevek, je zbirala podatke na razmeroma majhnih vzorcih učencev dveh starostnih obdobij in ima zato pretežno pilotski namen. Za metodološko razvijanje študij vrstniškega zlorabljanja, posebej medkulturnega, bi bilo treba obravnavati večje in bolj heterogene vzorce oseb, predvsem pa z bolj poglobljenimi kvalitativnimi študijami raziskovati razvoj pojmov zlorabljanje, pravice in nasilje, v različnih okoljih in pri različnih skupinah prebivalstva.

6. LITERATURA:

1. Besag, V. E. (1989): **Bullies and victims in schools**. Open university press, Stratford.
2. Dekleva, B. (1996): Nasilje med vrstniki v šoli in v zvezi s šolo. V: Šelih, A. (ur.): **Otrokove pravice, šolska pravila in nasilje v šoli**. Inštitut za kriminologijo, Ljubljana.
3. Lane, D.A. (1989): Bullying in schools: the need for an international approach. V: Roland, E. in Munthe, E. (ur.): **Bullying: An international perspective**. David Fulton, London.
4. Maines, B. in Robinson, G. (1991): **Stamp out bullying**. Lane duck, Bristol.
5. Olweus, D. (1993): **Bullying in school**. Blackwell, Oxford.
6. Pušnik, M. (1996): **Trpinčenje med otroki in mladostniki**. Delovno gradivo. ZRSZŠ, Ljubljana.
7. Smith, K. P. in sodelavci (1999): Definition of bullying: a comparison of terms used, and age and sex differences, in a 14-country international comparison. Tipkopolis članka, danega v recenzijski postopek v reviji *Developmental psychology*, 33 s.
8. Smith, K. P. (1996): **Definition of Bullying from Japanese Dictionary**. Neobjavljeni tipkopolis.
9. **The Oxford English dictionary**. (1989) Clarendon Press, Oxford.
10. **Webster's New World dictionary of American English**. (1991). Webster's New World, Cleveland, New York.

Semantics of peer violence

Bojan Dekleva, Ph.D. in Psychology, Associate Professor, Faculty of Education, Department of Social Pedagogy, Kardeljeva ploščad 16, 1000, Ljubljana, Slovenia

Together with the mental and conceptual discovery of a new phenomenon - bullying - there is a growing need to understand the diverse terms used to denote this phenomenon and to develop an appropriate methodology for its cross-cultural research. The paper provides results of the Slovene part of a cross-cultural study, the aim of which was to explore the semantic structure of expressions used by children aged from eight to fourteen for this phenomenon. Research study has established: A. that the most appropriate individual term for calling this phenomenon in questionnaires is the expression »trpinčenje«; B. that pupils of 2nd and 8th class of elementary school classified diverse forms of abuse according to two latent dimensions, among which one of them distinguished between more and less serious forms of abuse, while the other, between direct/physical abuse and indirect/social abuse; C. that all the used and investigated expressions refer to a greater extent to physical forms of abuse and only to a lesser extent to verbal/social abuse.

Key words: peer violence, bullying, semantic analysis, cross-cultural study

UDC 316.647.2/3-053.6 : 801.31